

Проблеми суспільствотворення

ПОСТАННЯ ОСВІТОЛОГІЇ,
АБО ПОХІД ЗА ГОРИЗОНТ ВІДОМОГО
(Виступ під час Четвертого щорічного зібрання
авторської наукової школи)

Анатолій ФУРМАН

Copyright © 2003

Дорогі друзі – творці наукового знання й революційного методологізування!

Серйозні наукові теорії ніколи не були доступними широкому загалу, тому що вимагали ґрунтовних наукових знань, тотальної життєвої жертвовності і незламної волі, до яких здебільшого причетний мізерний сегмент громадянства. І хоч апелювати до наукових фактів і концептів сьогодні досить модно, а наукова популістика є доволі розповсюдженим жанром книгописання, все ж реальність не обведеш навколо пальця: тільки 1,5–2% професійних науковців та мудротворців об'єктивно причетні до збагачення вітакультурного досвіду теоретико-методологічним змістом.

Річ у тім, що *формальними носіями* науково вивіреного теоретичного знання є численна армія професорсько-викладацького корпусу вищих навчальних закладів державної і недержавної форм власності, а в окремих випадках – навіть їхні вихованці – високоздібні й талановиті студенти, котрі особисто приймають це знання та пропагують його упродовж життя. Решта суспільної громади – *типові користувачі* інтелектуальної духовної продукції, причому кожний на свій смак, мізкове уподобання, поспішне, усталене чи сповільнене розуміння переживання. Тому не дивно, скажімо, що майже всі представники дорослого населення чули про теорію

відносності у фізиці, теорію імовірності – математиці, теорію вчинку – психології. Проте достеменно знають їх зміст тільки викладачі та дослідники відповідних наукових дисциплін, а поверхово – окремі групи студентів, та й то під час екзаменаційної сесії. І лише кілька десятків професійних науковців спеціалізованого фаху на теренах українського соціуму глибоко розуміють принципи, концепти, закони та емпіричні факти зазначених теорій, що дає їм змогу не лише вільно оперувати *актуальним на сьогодні* теоретико-методологічним знанням, а й у жорсткій опозиційності до загальноновизнаного світу наукових грандів **створювати власні онтологічні моделі** фізичної, математичної чи психологічної реальності, тобто жертвоносицьки працювати з *потенційним* – недовершеним і ризикованим, але більш складним і досконалим – науковим знанням.

Звісно, що така виняткова, повно новаторська, пошуково-дослідницька діяльність завжди пов'язана з *революційністю*, що волає докорінної зміни усталених канонів у різних сферах життєактивності. В аспекті суб'єктно-універсумної організації наукової творчості кожен професійний науковець приречений бути **революціонером** у велично-позитивному розумінні цього слова, принаймні намагатися стати тим героєм нешаблонної буденності, якого

в авторському гімні оспівав великий син українського народу Іван Франко:

**“Вічний революціонер –
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю,
Він живе, він ще не вмер...”**

У проекції на соціальну конкретику духовна революційність завжди предметна. Освітній простір суспільства, як відомо, утворюють школи й інститути, культурні процеси і засоби, наставники і наступники, педагогічні та наукові колективи. Він поділяється на дві великі сфери: а) *видимий* освітній процес, або так звану *формальну освіту* (школи, інститути, культурні осередки тощо) і б) *невидимий* освітній процес, тобто *неформальну освіту*, котра неочевидно, проте реально і дієво, розгортається на кількох рівнях – людства, соціуму, великих і малих груп, окремої людини.

Поділ освітнього простору України на дві частини – видиму і невидиму – вказує на складність усього **освітнього театру** самобутнього проблематичного соціуму. На його *національній публічній сцені* все прекрасно і з функціонуванням системи освіти, і з її реформуванням. Особливо, коли це стосується Міністерства освіти і науки, загальнополітичного шоу на кшталт II з'їзду освітян України (жовтень 2001 року). За словами усіх промовців, а в кулуарах і чиновників різних рівнів управлінської піраміди, котрі склали левову частку учасників з'їзду, генеральна лінія реформаторського поступу обрана правильно, хіба що є окремі недоліки й упущення... Насправді ж культурна руйнація і навіть *базарна варваризація освітньої сфери* не лише продовжується, а й сягнула критичної позначки: продаються й купуються оцінки, дипломи, найвищі посади, освітні заклади, врешті-решт звичайна людська совість і чесність. Як не парадоксально, але вдавана владна цнотливість освітянського керівництва перетворилася на публічну дівку великої політики, завзято

виспівуючи і підтанцювуючи під її вибагливий барабан примх та інтересів.

Зовсім інша справа – *закуліси великого освітнього театру* – повно драматичного й, у багатьох контекстах животиння, яскраво трагедійного. Тут учитель нині перебуває за фарватером не лише професійного, а більше того – фізичного виживання, більшість учнів і студентів – на межі психофізичного виснаження, керівники освітніх, культурних, виховних закладів та установ – на колінах перед ненаситною владою і жебрацьким бюджетом. Відбувається повномасштабне знищення українського села, й не в останню чергу завдяки славнозвісній програмі “Шкільний автобус”. І це зрозуміло, адже сільська школа, поряд із Церквою, – **найперший Дім культури і соборності** не лише дітей, а й дорослих, і тому відкритий осередок Живої Духовності народу. Воднораз під тиском майже тотальної присутності проросійського і проамериканського інтернету, телебачення, радіо, духовної продукції й далі тортується українська Книга, Журнал, Газета, що завдяки податковому терору неспроможні економічно конкурувати із трансфінансовими магнатами. Отож-бо, аналізуючи саме *підвал* великого освітнього театру українського суспільства, на наших очах розгортається *трагедія духовного розтління* вольнолюбивого, самобутнього, талановитого народу. Щохвилино вправляючи прагматичні мізки у відкриті для світла дитячі та юнацькі голівоньки, сіється цинізм, вседозволеність, агресивність, а принижуючи і паплюжачи нашу ментальність, підрізається духовне коріння, котрим здавна живиться національна культурна традиція, й урешті-решт – позбавляють нас кращого, принаймні зрозумілого і справедливого, майбутнього.

Найважливіше те, що у взаємодії цих двох сфер властиві дві тенденції: *по-перше*, реально визначальною для духовної аури суспільства завжди є

невидима сфера освітнього процесу, хоч інституційована зовні стимулює чи гальмує її певний розвитковий характер; *по-друге*, завжди існує певна суперечність між цими сферами, котра може набувати форм невідповідності, діалектичної чи антагоністичної протидії. У будь-якому разі *злоякісний конфлікт* між видимим і невидимим пластами глобального освітнього поліпроцесу в українському суспільстві очевидний, на що наочно вказують симптоми його хронічного захворювання: корупція, хабарництво, злочинність, хамство, заздрість, підлабузництво. На диво прикметно, що ці симптоми не можна зліквідувати навіть найрадикальнішими заходами у царині формальної освіти, видимої політики. Ось чому вони не тільки паразитують на культурному тілі соціуму, а й розвиваються у симптомокомплексі, тобто є самодостатніми руйнівними проблемами держави і суспільства. До того ж ніхто не осмислює, не формулює і не прагне розв'язати останні на рівні сфери невидимого перебігу освітнього процесу як глибинно-духовного вітакультурного явища.

Центральну ланку формальної освіти, безперечно, становить *традиційна модель* організації навчального процесу у середній школі, вищих навчальних та інших спеціалізованих закладах масового чи групового навчання, що має явно виражені науково-предметний зміст і репродуктивно-трансляційний характер. Аналогічна ланка неформальної освіти пов'язана з *інноваційною системою модульно-розвивального навчання*, котра, хоч і бере початок у сфері шкільної освіти як фундаментальний соціально-психологічний експеримент (з 1992 року), все ж не просто виходить за межі останньої, а розповсюджується на неформальне суспільне життя етносів, колективів, груп, індивідів. Квінтесенція авторського наукового проекту полягає в тому, щоб оргуправлінськими, соціологічними, дидактичними і

психологічними засобами домогтися повної *міжсуб'єктної паритетності та безперервної розвивальної взаємодії* усіх співучасників навчального дійства у єдиному циклі їхньої *повноцінної освітньої діяльності* – від наслідування і нормування до збагачення і творення соціально-культурного досвіду за принципом “тут-тепер-повно”.

Революційність сув'язі ідей, котра супроводжує більше десяти років новаторський педагогічний рух на теренах України, очевидна, хоча б з огляду на *категоричне неприйняття* визнаними достойниками не лише концептів і технологій модульно-розвивальної освіти, а й їх авторів та численних провідників. Апологетичний союз Міністерства освіти і науки та Академії педагогічних наук, не зважаючи на затвердження наказом МОН від 7.11.2000 року за № 522 Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, поховав світлі надії освітянської громадськості *на діалог* із столичними владниками щодо вибору оптимальної стратегії розвитку гуманістичної сфери суспільства, фактично знищив будь-які адміністративно-фінансові умови для пілотного експериментування ефективності нових освітніх систем і технологій. Трагічний акт жертвопринесення відбувся: на святковий стіл великої політики подана реформа національної системи освіти... Трапеза продовжується...

Однак адміністративний диктат владників у політичному квадраті вседозволеності природно *чинить внутрішній* – відчайдушний і непідробний – *спротив* як основних дійових осіб публічної освітньої сцени (учителі, вихователі, викладачі, управлінці), так і масового громадянського загалу (батьки, учні, студенти). Революційна ситуація тліє, але не в політичному сенсі, а в інтелектуальному, світоглядному. За давньою, проте перевіреною традицією потрібна іскра, з якої б *розгорілося полум'я конструктивних реформаторських змін*

і сталого психокультурного поступу української нації. У цій драматичній ситуації пророчими є слова титана творчості Івана Франка щодо справжніх лідерів великого суспільствотворчого руху:

**“... Вічний революціонер –
Дух, наука, думка, воля –
Не уступить нітьмі поля,
Не дасть спутатись тепер ...”**

Відомо, що соціальне утвердження класно-урочної системи завжди геніального Яна Коменського кілька століть тому спричинило появу специфічної наукової надбудови – **педагогіки**, котра у кожному предметному випадку й донині обґрунтовує відбір навчального матеріалу та методів його трансляції від учителя до учнів. Така ж сама ситуація і з *модульно-розвивальною системою*: оскільки вона наочно доводить існування сфери невидимої неформальної освіти, то природно виникає питання її якісно нового наукового обґрунтування. Відповідь на нього зрозуміла та логічна: це має бути **освітологія**, предметом якої є *ідеї, принципи, закономірності розвитку, функціонування та управління освітнього простору суспільства у єдності її двох сфер – видимої (формальної) та невидимої (змістової)*. Звідси цілком виправданий поділ освітології як синтетичної суспільно-гуманітарної науки на дві частини – *формальну* (переважно сучасні педагогіка, дидактика і предметні методики) і *змістову* (теорія, методологія, технологія, психокультура) гілки освітології.

Серед сукупності ймовірнісних *закономірностей* безпосередньої наявності та впливової соціальної дії **невидимого освітнього процесу**, що встановлені й аксіоматично підтверджені нами, основними є такі:

по-перше, справжні причини, засоби, форми, технології, методи та результати причетності людини до освітньої активності і навіть діяльності не усвідомлюються не лише наступниками, а й на-

ставниками; однак саме вони прихованим чином спрямовують і змістовно забезпечують психокультурний розвиток особи, й відтак її поведінку, діяльність, спілкування, вчинки, стиль, образ та ефективність життя;

по-друге, учасники освітньо зорієнтованої взаємодії, не усвідомлюючи суперечливого впливу наявного освітнього процесу на їхні психодуховні стани та внутрішній розвиток, вигадують неправдиві причини-приводи свого особистісного зростання, щонайперше грамотності, культурності, духовності, досконалості; загалом у сфері сучасної освіти існує ціла *система кривих дзеркал* щодо реального культурного розвитку тих, хто навчається, повновагомо втілена у кількісних показниках оцінювання, суб'єктивному ставленні наставників, екзаменах, конкурсах, предметних олімпіадах;

по-третьє, виявити внутрішні лінії та інваріанти психокультурного розвитку людини в освітньому просторі довкілля у складній веселці її дій і вчинків дає змогу *основний метод модульно-розвивальної системи – вітакультурного обґрунтування*; він виконує дві глобальних функції: а) є *мисленнєвим інструментом* пошуку, з'ясування і ґрунтовного розуміння прихованих у сфері невидимого освітнього процесу причин, закономірностей і моделей психокультурного розвитку; б) реалізується як *наукова програма* соціально-психологічного проектування цілісного модульно-розвивального циклу в системі інноваційної перебудови сучасної оргтехнології навчання у середній і вищій школі.

Водночас у практиці професійно підготовлених освітян вітакультурне обґрунтування – це *мистецтво* бачити за формальним (зовнішнім) перебігом організованого чи неорганізованого освітнього процесу реальну динаміку **психокультурного розвитку людини**, а також *забезпечувати ефективно функціону-*

вання неформального освітнього дійства за модульно-розвивальною технологією безперервної соціальної взаємодії учасників інноваційного навчання. Основу основ цього мистецтва становить високорозвинена спроможність бачити і конструювати за поведінкою, діяльністю, спілкуванням і вчинками дорослих наставників та юних наступників справжню сутність поступального розвитку людини як суб'єкта, особистості, індивідуальності, універсума. У цьому розуміннєвому контексті вочевидь геніально прозріливою є до межі яснозора думка Геракла про те, що: *“невидима гармонія краще видимої”*.

Отже, фундаментальне **соціокультурне значення** теорії, методології, технології та інноваційної практики модульно-розвивальної освіти полягає в поясненні *неочевидного* у суспільному житті людей, тобто того *надскладного культуротворчого механізму, котрий* пояснює, як саме відбувається *поступальний розвиток у розумовому, соціальному, психосмисловому і духовному вимірах індивідуального світу* Я людини в тому чи іншому освітньому просторі конкретного соціуму.

Якщо донині педагоги і психологи переважно пояснювали видиму сферу освітнього, передусім *педагогічного, процесу* (як засвоюються знання, формуються вміння і навички, набуваються людські спроможності), то наше надзавдання полягає в тому, щоб безальтернативно *відкрити й конструктивно змінити невидиму* – змістову, неформальну, людиноствердну – **сферу організованого та неорганізованого освітнього процесу**.

Очевидно, що, виголошуючи публічно невизнані істини, є неабиякий ризик потрапити в опалу білявладно плазуючої науки, точніше чисельної армії обстоїників адміністративно видресированої наукової думки. Останню мало

цікавить нове, достовірне й достеменне, знання. Її болісно турбує тепле місце під сонцем владарювання і достатку. Вона, не виправдано привласнивши ідеологічно зручні концепти та методології, паталогічно розповсюджує їх навіть на ті аспекти соціального життя, до яких вони мало придатні, а то й просто шкідливі (національна ментальність, особиста свобода, самотворення, освітній учинок, соціальний подвиг, психокультура кохання тощо).

На жаль, апологети традиційного наукознавства й сьогодні переконані, що теорію безпосередньо можна застосовувати на практиці, причому без кількості етапної реорганізації її специфічного багатоматричного знання. Й загалом, здається, для них проблем не було б за однієї умови: *якби теорії можна було поневолювати так, як і їхніх творців*. Саме вони, майже сто років тому не дали змоги найвеличнішому патріоту України, генію творчої самовідданої праці Івану Франкові очолити кафедру у Львівському університеті, а нині у більшості навчальних програм з економічних дисциплін навіть не згадують про економічну теорію цього найяскравішого самородка Українського Культурного Олімпу...

Однак прикметно, що згаданий університет носить ім'я Великого Каменяра, а не когось із його зловмисників. Тоді нам залишається одне – піти тією ж дорогою:

**“Земле, моя всеплодющая
мати, ...
Силу рукам дай, щоб пута
ламати,
Ясність думкам – в серце
кривди влучать,
Дай працювать, працювать,
працювати,
В праці сконати!”**

Тернопіль, 6 листопада 2003 року.